

Atıf: Kılıç, Merve (2024). "Vakıf Kayıtlarına Göre Tire Behram Kethüda Camii".

Kadim Akademi SBD, 8/2, 77-94.

<https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1544764>

Makale Türü: Araştırma Makalesi.

Makale Başvuru Tarihi: 06.09.2024

Makale Kabul Tarihi: 28.12.2024

VAKIF KAYITLARINA GÖRE TİRE BEHRAM KETHÜDA CAMİİ

Merve Kılıç*

Özet

XV. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine giren Tire, kısa sürede imparatorluğun en gözde şehirlerinden biri olmuştur. Bir Osmanlı şehri olmasında devlet yöneticilerinin kurdukları vakıfların rolü azımsanmayacak derecededir. Devlet ricalinin bazı önemli simaları, yönetim merkezi olması, siyasi ve dini sürgünlerin yapılması gibi nedenlerle kazada ikamet etmiştir. Tire'yle olan yaşantıları sebebiyle bunların bir kısmı kazaya ve kamuya hizmet etmek amacıyla vakıflar kurmuşlardır. Bunlardan bir tanesi XVI. yüzyıl Osmanlı vezirlerinden olan Behram Kethüda'dır. Aydın beyi olan Behram Kethüda, Tire'de bir cami yaptırtarak vakfetmiştir. Halk arasında Yeni Camii olarak da bilinen ibadethane, Tire'nin Kurtuluş Mahallesi'nde yer almaktadır.

Bu makalede caminin inşa edildiği XVI. yüzyıldan Cumhuriyet'in ilanına kadar Behram Kethüda Camii Vakfı'na ait belgeler incelenerek caminin tarihi ele alınmıştır. Hurufat defteri, şer'iyye sicili, muhasebe defteri ve vakfiye gibi arşiv kaynakları taranarak vakfiyesi bulunmayan caminin görevli kadrosu ve ekonomik yapısı değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada camiye ilişkin on dokuz adet ilave vakfa yer verilerek bunların camide gördükleri hizmetler tespit edilmiştir. Böylece Tire'nin sosyokültürel tarihine katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Osmanlı, Vakıf, Cami, Tire, Behram Kethüda.

* Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, E-mail: 63.klcmerve@gmail.com,

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1947-0910>

Citation: Kılıç, Merve (2024). "Behram Kethüda Mosque According To Wakf Records".

Kadim Akademi SBD, 8/2, 77-94.

<https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1544764>

Article Type: Research Article.

Application Date: 06.09.2024

Accepted Date: 28.12.2024

BEHRAM KETHÜDA MOSQUE ACCORDING TO WAKF RECORDS

Merve Kılıç**

Abstract

Tire, which came under Ottoman rule in the XVth century, quickly became one of the most popular cities of the empire. The foundations established by state administrators played a significant role in making it an Ottoman city. Some important figures of the state dignitaries resided in the city due to its economic potential, its position as a center of administration, and its political and religious exiles. Due to their experience with Tire, some of them have established foundations to serve the accident and the public. One of them is Behram Kethüda, one of the XVI. century Ottoman viziers. Behram Kethüda, a Aydın ruler, has been waqf by having a mosque in Tire. The place of worship, also known as the New Mosque among the people, is located in the Kurtuluş Neighborhood of Tire.

In this article, the history of the Behram Kethüda Mosque is examined by analyzing the document belonging to its foundation from the XVIth century, when the mosque was constructed, until the proclamation of the republic. Archival sources such as the hurufat register, şer'iyeye records, accounting ledgers, and vakfiye were reviewed, and the mosque's staff and economic structure were evaluated despite the absence of its foundation deed. In addition, the study included nineteen additional foundations for the mosque and the services they saw in the mosque were determined. Thus, it contributed to the sociocultural history of Tire.

Keywords: Ottoman, Waqf, Mosque, Tire, Behram Kethuda.

** Harran University Institute of Social Sciences, Department of History, PhD Student, E-mail: 63.klcmerve@gmail.com,

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1947-0910>

Giriş

Vakıf, bir kişinin kendisine ait olan malı Allah rızasını kazanmak amacıyla halkın ihtiyaçlarına yönelik kamu kullanım alanlarına sonsuza kadar bağışlamasıdır.¹ Onu Osmanlı tarihi için önemli kılan en temel özelliği modern devlet anlayışında devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu birçok sosyal hizmeti yerine getirmesidir. Üstlendiği sosyal hizmetler dini, eğitim, iskân, bayındırlık ve sosyal yardım gibi alanları kapsamaktadır. Osmanlı'da kadın-erkek, yaşlı-genç, Müslüman-gayrimüslim, reaya-asker olmak üzere vakıf kurma şartlarına sahip toplumun hemen hemen her kesiminden insanlar vakıf kurmuştur. Bu vâkıflar arasında yönetici sınıf olarak adlandırılan seyfiye, kalemiye ve ilmiyeye mensup insanların vakıfları dikkat çekmektedir. Osmanlı klasik döneminde vakıf kurucuları arasında devlet adamları büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Ehli örf, fetihlerde elde ettiği ganimet paylarını ve kendi hazinelerinde bulunan mallarını padişahların iznini alarak hayır işlerine sarf etmişlerdir. Onları vakıf tesis etmeye güdüleyen çeşitli etkenler vardır. Söz konusu etkenlerin birkaçı; Allah'ın rızasını kazanmak; bir birey olarak toplumun ihtiyaçlarıyla ilgilenme ve onlara sahip çıkma isteği; müsadere ve başka bireysel çıkarlardır. Her ne amaçla tesis etmiş olurlarsa olsunlar şehirlerin gelişimine katkı sağladıkları herkes tarafından kabul gören bir gerçektir. Ayrıca tesis ettikleri vakıflar şehirlerin gelişmesine, kamu ihtiyaçlarının karşılanmasına ve en önemlisi padişahın meşrutiyet kazanmasına vesile olmuştur.² Başkentteki mimari eserlerin benzerlerinin imparatorluğun dört bir yanında inşa edilmesini, böylece ortak bir şehir algısının oluşmasını ve bir Osmanlı şehir imajının hâsıl olmasını da sağlamışlardır.

Küçük Menderes Havzası'nda Aydın Dağları'nın eteğinde konumlanan Tire, XV. yüzyılda tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'in gölgesinde kalmadan önce Aydın Sancağının merkezi olmuştur. Yönetimdeki özelliğine ek olarak iç ticarete büyük bir öneme de sahiptir. Küçük Menderes bölgesinde kervanları limana ulaştıran çok sayıda yol bulunmaktadır.³ Bu yolları sınırları içerisinde barındırması Tire'nin ticaret hacmini büyütüştür. Ayrıca Tire sanayisinde işlenen ürünler arasında dokuma ürünleri başkentte revaçta olup, boyacılıkta güçlü bir kazaydı.⁴ Ekonomik yapısına ek olarak Tire, siyasi ve dini nedenlerle Şeyhülislam Molla Arap, Anadolu Kadıaskeri Tahir Efendi, tarihçi Şanizade Ataullah Efendi gibi şahısların sürgün edildiği bir muhittir.⁵

¹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014), 34.

² Ahmet Köç, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıfın Hayırseverliği: Ümera ve Ulema Vakıfları Üzerine Bazı Düşünceler", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi XIX/XXXV* (Temmuz 2016), 307-311.

³ Olcay Pullukcuoğlu Yapucu, "Bir Ticaret Merkezi Olarak Tire", *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 12-13 Mart 2015*, Ed. Mehmet Akif Erdoğan, vd. (İstanbul: Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2016), II/ 210.

⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, III. Bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 35-56.

⁵ Zekai Mete, "Tire", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XXXI/ 195-196.

Aydın Vilayetinin merkezi olması, ekonomisi ve sürgünlerin yapılması gibi sebeplerle farklı tarihlerde kazaya devlet görevlileri gelmiştir. Bunların bazıları yaşadıkları zaman zarfında bazıları ise daha sonra vakıf kurarak hem şehrin bayındırlık faaliyetlerine katkı sağlamışlar hem de kazada bir vakıf eser inşa ettirerek isimlerini ölümsüzleştirmişlerdir. Yahşi Bey, Lütfi Paşa, Behram Kethüda, Necip Paşa, Çağaloğlu Ali Paşa, Rum Mehmed Paşa, Mecdeddin Kadı, Molla Arap bunların bir kaçıdır. Bunlar arasında çalışma konusu olan Behram Kethüda, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad dönemi paşalarındandır. XVI. yüzyılda Behram Kethüda, Tire’de kendi ismiyle anılan bir cami inşa ettirip çeşitli gelirler tahsis ederek vakfetmiştir. Cami halk tarafından Yeni Camii olarak da isimlendirilir. Evliya Çelebi seyahat notlarında Tire’nin cami, mescid, mahalle, çarşı-pazar, gibi yapılarının Manisa’dan çok olduğunu; Manisa’da önceki dönemlerde yapılan iki minareli büyük camilerden Tire’de çok sayıda bulunduğunu nakletmiştir. Ancak seyahatnamesinde Behram Kethüda Camii’ne yer vermemiştir.⁶ Behram Kethüda Camii’ne dair tek müstakil çalışma A. Levent Ertekin’e aittir. Ama Ertekin, kitabında caminin gelirleri-giderleri, görevli kadrosu ve vakıfları hakkında bilgi vermek yerine camiye ilişkin genel bilgiler vermiş ve haziresinde bulunan mezar taşlarının transkripsiyonunu yapmıştır.⁷ Bazı araştırmacılar da yayınladıkları çalışmalarda Yeni Camii’ye değinmişlerdir. Mehmet Başaran temettuat defterlerinden hareketle hazırlamış olduğu makalesinde caminin görevlilerinin maddi varlıklarını tespit etmiştir.⁸ A. Munis Armağan, “Devlet Arşivlerinde Tire” isimli kitabında camileri ele aldığı kısımda caminin özet mahiyetinde tanıtımını yapmıştır.⁹ Hakkı Önkal ve Şenay Özgür, Tire’ye dair düzenlenen bir sempozyumda sundukları bildiride caminin minaresi hakkında bilgi vermişlerdir.¹⁰ Necmi Ülker de eserinde cami kitabesinin transkripsiyonunu yapmıştır.¹¹

Görüldüğü üzere Behram Kethüda Camii, yapıldığı tarihten Osmanlı’nın yıkılışına kadar görevli kadrosunu, vakıflarını, gelirlerini ve giderlerini bir bütün olarak ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle incelemenin temel amacı camiye arşiv kaynaklarına dayanarak bütüncül bir çerçevede ele almaktır. Behram Paşa Vakfı vakfiyesinin günümüze ulaşmaması, arşivlerde bulunan vakfa dair belgelerin kıymetini arttırmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde bulunan vakfiyeler, hurufat

⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*, Haz. Seyit Ali Kahraman, II. Bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), IX/II: 183.

⁷ A. Levent Ertekin, *Behram Kethüda Tire Yeni Camii Vakıfları, Vakfiyesi ve Haziresi*, (Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2010), 1-45.

⁸ Mehmet Başaran, “Tire’de Bulunan Camiler, Temettuat Defterlerine Göre Görevliler ve Mal Varlıkları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/VIII (1998), 359-383.

⁹ A. Munis Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, (İstanbul: Bilkar Bilge Karınca Matbaa, 2003).

¹⁰ Hakkı Önkal ve Şenay Özgür, “Tire Minarelerinin Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi Minareleri Arasındaki Yeri”, *Türk Kültüründe Tire II*, Ed. Mehmet Şeker vd. (İzmir: Birleşik Matbaa, 2008), 245-259.

¹¹ Necmi Ülker, “Tire Kitabeleri ve Türk Tarihindeki Yeri”, *Türk Kültüründe Tire II*, Ed. Mehmet Şeker vd. (İzmir: Birleşik Matbaa, 2008), 97-112.

defterleri, şer'iyye sicilleri, muhasebe kayıtları gibi belgeler çalışmanın temel kaynaklarıdır. Makalede caminin tarihçesine, görevlilerine, ekonomisine ve farklı tarihlerde camiye kurulan katkı vakıflarına yer verilmiştir.

1. BEHRAM KETHÜDA

Caminin inşa kitabesinin ve vakfiyesinin günümüze ulaşmaması, vâkıf Behram Kethüda'nın kimliğinin tespit edilmesini zorlaştırmıştır. Sicil-i Osmaniye'de XVI. yüzyılda Osmanlı ümera sınıfından Behram isminde yedi şahıs kayıtlıdır. Bir mühimme kaydında Zilhicce 961/Ekim 1554'de Behram Bey'in Aydın Sancak Beyi olarak zikredilmesi,¹² bu isimler arasında Halhallı Behram Paşa'yı ön plana çıkartmıştır.¹³ Behram Paşa'nın Sokullu ailesinden ve Gazzeli olduğuna dair farklı söylemler olmasına rağmen son araştırmalarla onun devşirme kökenli bir aileden geldiği tespit edilmiştir. Babası Kanuni Sultan Süleyman döneminde Bosna'da devşirilen ve daha çok Kara Şahin lakabıyla bilinen Mustafa Paşa'dır. Yemen Beylerbeyliği, Habeş Beylerbeyliği ve Anadolu Beylerbeyliği görevlerinde bulunan Rıdvan Paşa da kardeşidir.¹⁴

Behram Paşa'nın tespit edilebilen ilk görev yeri olan Aydın Sancak Beyliği vazifesine Zilhicce 961/Ekim 1554'de Orhan Bey'den sonra geçmiştir.¹⁵ Tımarının 25 akçe arttırıldığı ve¹⁶ Malatya'da haslarının olduğu Divan-ı Hümayun kayıtlarından öğrenilmiştir.¹⁷ Safer 962/Aralık 1554 tarihli kayıttan ise artık Aydın Sancak Beyliği vazifesinin Hüsrev Bey'de olduğu görülmüştür.¹⁸ Dolayısıyla Orhan Bey'den sonra atanan Behram Paşa'nın bir yıldan az bir süre Aydın Sancak Beyliği görevinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Yeşil Tire Dergisinde Behram Kethüda'nın Tire'ye görev için değil de ziyaret amacıyla geldiği belirtilmiştir. Mühimme defterinde yer alan hükme dayanarak Tire'ye görev değil de ziyaret amacıyla geldiği bilgisini doğru kabul etmek pek mümkün görünmemektedir.¹⁹ Daha sonra sırasıyla Diyarbakır ve Urfa'da valilik yapmıştır.²⁰ Gazze Sancak Beyliği görevinden sonra 978-983/1570-1575 yılları arasında Yemen Beylerbeyliği yapmış, bu görevinden sonra Yemen'den ayrılmayıp 1576 yılı başlarına kadar bölgeye hizmet etmiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, onun Yemen'i adilane bir biçimde idare ettiğini ve bölgenin yaşanır bayındır bir hale getirdiğini söylemektedir.²¹ Yemen'deki vazifesinden

¹² BOA, A. DVNSMHH. d., 1, 187/1072.

¹³ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmaniye*, Haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), II/ 364-365.

¹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmaniye*, Haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), V/ 1387.

¹⁵ BOA, A. DVNSMHH. d., 1, 185/1059.

¹⁶ BOA, A. DVNSMHH. d., 1, 187/1072.

¹⁷ BOA, A. DVNSMHH. d., 1, 209/1309.

¹⁸ BOA, A. DVNSMHH. d., 1, 293/1194.

¹⁹ M. Necip, "Tire Asar-ı Hayriyesinden Yeni Cami ve Behram Kethüda", *Yeşil Tire*, VI (1931), 6-8.

²⁰ İbrahim Yılmazçelik, "Osmanlı Hakimiyeti Süresince Diyarbakır Eyalet Valileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* X/I (2000), 243.

²¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kühül'-Ahbar'ında II.Selim, III.Murad ve III.Mehmed Devirleri*, Haz. Faris Çerçi (Erciyes Üniversitesi Yayınları: Kayseri, 2000), II/ 164.

sonra Mısır'a geçmiş, Erzurum Beylerbeyi iken 1578'de İran'a yapılan sefere katılmıştır. 1578 yılı sonları-Mayıs 1579'da da Halep Beylerbeyliği yapmıştır.²² Behram Paşa, 1585 yılına yani vefatına kadar Osmanlı'nın farklı bölgelerinde valilik yaparken, vakıflar kurarak ikame ettiği şehirlerin bayındırlık hale gelmesini sağlamıştır. O, 1562'de Urfa'daki Gümrük Hanı ile²³ Diyarbakır ve²⁴ Halep'te birer cami inşa ettirmiştir.

2. CAMİİ İNŞA TARİHİ VE GÖREVLİLERİ

Tire Caminin kitabesi ve vakfiyesi bulunamadığı için yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 1554'te Aydın Vilayeti valiliği görevinde bulunması ve Tire'nin vilayetin yönetim merkezi olması sebebiyle caminin inşasına bu yıllarda başlanıldığı söylenebilir. Cami, Tire'nin Yukarı Çarşı, günümüzde ise Kurtuluş Mahallesi isimli yerleşim biriminde yer almaktadır. Caminin son cemaat yeri 1597 yılında İstanbullu Nakkaş Osman tarafından yapılmıştır. 1665'te,²⁵ 1830'lu yıllarda ve 1887'de onarım görmüştür.²⁶ Kurşun örtülü bir şadırvana sahip olan caminin avlusunda Gureba Hastanesi ve Abalı Mehmed Efendi Medresesi yer almaktaydı. Camiye gelenlerin ve görevlilerinin içmesi için yaz aylarında soğuk suyu olan bir sebili vardı.²⁷

Hurufat defterlerine ve diğer arşiv kaynaklarına göre 1690-1830'lu yıllarda camideki görevliler ve maaşları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere bu yıllarda caminin görevli kadrosu arasında müezzinliğin ve vaizliğin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Kurulan bazı vakıflarda Behram Kethüda Camii'ne yer verilmesi camii görevli kadrosunun genişlemesine katkı sağladığı gibi caminin yeni fonksiyonları üstlenmesine de vesile olmuştur. İlave vakıflar çalışmanın bir sonraki kısmında detaylı bir biçimde incelendiği için burada yer verilmemiştir. Ancak müezzinlik, ders-i ammlık, vaizlik ve muhammediyehânlik görevleri bu vakıflarla istihdam edildiğini belirtmek gerekmektedir. Ayrıca Muharrem 1171/Eylül 1757'de Katircızade Ahmed Vakfı'ndan almak üzere altı akçe ile ilk ders-i amm Sofizade Şeyh Mustafa Efendi iken, Zilkade 1187/Ocak 1774'te Tirevi Ahmed Efendi ders-i ammlık görevini oğlu Ali Esad Efendi'ye bırakmıştır.²⁸

²² Meryem Koçan Erdoğan, "XVI. Yüzyılda Halep'te Bir Osmanlı Vakfı: Behram Paşa Külliyesi", *Türk Kültürü İnceleme Dergisi* XXII (2010), 2-4.

²³ Cihat Kürkcüoğlu, vd., *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları* (Şanlıurfa Belediyesi Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları: Şanlıurfa, 2011), 29.

²⁴ Ara Altun, "Behram Paşa Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), V/ 356-357.

²⁵ Ülker, "Tire Kitabeleri ve Türk Tarihindeki Yeri", 99.

²⁶ Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, 356-357.

²⁷ BOA, MŞH. ŞSC. d. 8344, 31-32; VGMA, HRF. d. 539: 175; BOA, MŞH. ŞSC. d. 8268, 78-80.

²⁸ BOA, C. MF., 93/4604.

Tablo 1. 1690-1830'lu Yıllar Cami Görevlileri ve Maaşları

Görevliler	Günlük Maaşları	Görevliler	Günlük Maaşları
İmam	On akçe	Ders-i amm	Altı akçe
İmam-ı sani	Bir akçe	Amenna'r-rasulü	İki akçe ²⁹
Hatip	On akçe ³⁰	Muhammediyehân	İki buçuk akçe ³¹
Müezzin	Beş akçe ³²	Bayram ve kadir gecesi vaizi ³³	-
Müezzin	İki akçe ³⁴	Vaiz ve nasih	Altı akçe ³⁵
Müezzin	Beş akçe ³⁶	Nazır	Beş akçe ³⁷
Cuma müezzini ³⁸	-	Ferraş ³⁹	-
Müezzini salis	İki akçe ⁴⁰	Mütevelli	Beş akçe ⁴¹
Müderris	Altmış Akçe ⁴²	Kayyim	Beş akçe ⁴³
Müderris	-	-	-

²⁹ VGMA, HRF. d. 1093: 12.

³⁰ VGMA, HRF. d. 1094: 33.

³¹ VGMA, HRF. d. 1138: 97.

³² VGMA, HRF. d. 1100: 25.

³³ VGMA, HRF. d. 1075: 87.

³⁴ VGMA, HRF. d. 1144: 243.

³⁵ VGMA, HRF. d. 568: 96.

³⁶ BOA, C. MF., 7/317.

³⁷ VGMA, HRF. d. 1094: 44.

³⁸ VGMA, HRF. d. 1093: 12.

³⁹ VGMA, HRF. d. 541: 121.

⁴⁰ VGMA, HRF. d. 1138: 92.

⁴¹ BOA, C. EV., 473/23943.

⁴² BOA, C. MF., 62/3090.

⁴³ VGMA, HRF. d. 1100: 31.

3. GELİR KAYNAKLARI

3.1. Behram Kethüda Vakfı

Arşiv kaynaklarında Behram Kethüda Vakfı'nın akarlarına dair bir takım bilgiler yer almaktadır. Behram Kethüda Vakfı'nın günümüze ulaşan akarları; Bayındır'ın farklı yerlerinde bulunan 10 bahçede olmak üzere toplamda 452 zeytin ağacı; Tire'deki iki dükkân ve arsalar; Tire ve Çiniyeri'ndeki zeytin bahçeleridir.⁴⁴ Bir dükkânı, caminin aşağısında konumlanmaktadır.

1247-1253/1831-1837 yılları arasında yaklaşık yedi yıllık camiye ait muhasebe kaydına tablo 2'de yer verilmiştir. Tablo 2'ye göre vakfın gelirleri arasında zeytin ağaçları masrafların büyük bir kısmını karşılamıştır. Gider kalemlerine bakıldığında cami aydınlatılmasının vakfa büyük bir külfet olduğu görülmektedir. Yakılması için zeytinyağı ve balmumunun yanında kandil de alınmış, masraflardan arta kalan 46 kuruş mütevelliyeye teslim edilmiştir. Yine bu süre zarfında caminin, şadırvanının ve suyollarının tamir edildiğini belirtmek gerekmektedir.⁴⁵

Tablo 2. 1831-1837 Yılları Behram Kethüda Camii Gelirleri Giderleri

Gelirleri	Kuruş	Giderleri	Kuruş
İcarat-ı musakkafat (dükkân kirası)	281	Ehl-i vezaifi müferrika (görevli maaşları)	672
Revgan-ı zeyt (zeytinyağı)	4785	İkad ve kanadil için revganı zeyt	4375
El-irad	3140	Toplam	1500
Toplam	5431	Baha-i şem-i asel (bal mumu)	3105
		Baha-i kandil şamdan	247
		Baha-i hasır ve kilim ve süpürge	381
		Cami, şadırvan ve su mecralarının tamirâtı	605
		Maaş-ı muharrer	271
		Harc-ı muhasebe	29
		Toplam	5385

⁴⁴ Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, 245.

⁴⁵ Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, 356-357.

Recep 1254/Eylül 1838 tarihli muhasebe bilançosunda vakıf dükkânlarının muaccele kira bedelleri kayıtlıdır. İcareteynle⁴⁶ işletilen dükkânların birinden 123 kuruş diğerinden 99 kuruş olmak üzere toplamda 222 kuruş muaccele bedeli vakfa verilmiştir. İki dükkândan üçte bir hisse kira bedellerinin vakfa ait olduğu anlaşılmıştır.⁴⁷ 1321/1903 tarihli şer'iyeye sicilinde kayıtlı bir hükümde bu dükkânlardan birinin bulunduğu yer ve icare-i müeccele bedeli anlatılmıştır. Vakıf dükkânı caminin alt tarafında yer aldığı ve icare-i müecceleyle yıllık bir kuruş ile kiralandığı tespit edilmiştir.⁴⁸

Tablo 3. Mart 1849-Şubat 1851 Gelirleri ve Giderleri⁴⁹

Gelirleri	Kuruş	Giderleri	Kuruş
Revgan-ı zeyt	160	Ehli vezaif-i mürtezika	305
İcare-i musakkafat	45	Baha-i hasır-ı lazıme	52
Toplam	205	Baha-i süpürge	3
		Mesarif-i müteferrika	35
		Toplam	395

Tablo 3'te önemli olan husus vakıf gelirlerinin giderlerini karşılamadığı ve vakfın 190 kuruş borcunun olmasıdır. Osmanlı genelinde devlet erkânının kurmuş olduğu vakıflar gelir açısından zengin iken Behram Kethüda Vakfı'nın borçlu olması dikkat çekmektedir. 2. ve 3. tablolara bakıldığında caminin gelirlerinin zeytin bahçeleri ve gayrimenkul kiralardan ibaret olduğu kolaylıkla söylenebilir. Vakıf masraflarının büyük bir kısmının zeytin ağaçlarından elde edilen zeytinyağıyla karşılandığı yine tablolarda rahatlıkla görülmektedir. Her iki muhasebe kaydında gider kalemleri arasında ise görevli maaşları çoğunluğu oluşturmaktadır. Cami hasırlarının her yıl yenilendiği yine muhasebe kayıtları vasıtasıyla söylenebilir. 1831-1837 ile 1849-1851 yıllarına ait muhasebe kayıtlarında zeytinyağlarından elde eden gelirin fazla olmaması

⁴⁶ Sözlük anlamı iki kiralama olan icareteyn vakıf hukukunda akarın gerçek fiyatına yakın bir kira bedeli (icare-i muaccele) ve belli periyotlarda verilen veresiye kira bedeli (icare-i müeccele) karşılığında kiraya verilme işlemidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Akgündüz, "İcareteyn", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), XXI/ 389-391.

⁴⁷ BOA, EV. d., 10851, 2/a.

⁴⁸ BOA, MŞH. ŞSC. d. 8282, 33-34/2.

⁴⁹ BOA, EV. d., 14075, 2/b.

dikkat çeken bir husustur.⁵⁰ Bu muhasebe bilançolarında zeytinlerin ve dükkânların buldukları yerler verilmemiştir. Dolayısıyla sadece Tire sınırlarında bulunan akarların muhasebelerinin tutulmuş olması da imkân dâhilindedir. 1293/1876 tarihli muhasebe defterinde dükkân kiralardan elde edilen gelirden bir artışın olduğu görülmektedir. Biri 47 kuruş 20 para ile Hatice Hatun ferağından Ahmed Usta'ya diğeri ise 79 kuruş ile Mehmed Nuri ferağından Mustafa'ya kira verilmiştir. Bu iki gayrimenkulden elde edilen 126 kuruş 20 paradan aidatlar ve harçlar çıkarıldığında vakfa 91 kuruş 37 para kalmıştır.⁵¹

3.2. Behram Kethüda Camii'nin Diğer Vakıfları

Behram Kethüda Camii'nin zamanla içme suyu, tamirat ve aydınlatma gibi bir takım ihtiyaçları olmuştur. Bunun neticesinde Tire'den bazı hayırseverler söz konusu ihtiyaçları karşılamak adına vakıflar kurmuşlardır. Ayrıca Hafsa Hatun ve Yahşi Bey vakıfları gibi camiden önce kurulmuş olan vakıflardan⁵² ve Tire ihtisap mukataasından da camiye finansal yardımlar yapılmıştır.⁵³ Caminin uzun yıllar hizmet vermesini sağlayan vakıflar aşağıda kronolojik olarak verilmiştir.

Şerife Hatice Hatun Bint Ahmed Efendi Vakfı: Şaban 1138/Nisan 1726 tarihli vakfiyeden vâkife Şerife Hatice Hatun'un vefat ettiği ve vakfını vasiyet yoluyla kurduğu anlaşılmıştır. Tire'nin Murtaza Mahallesi sakinlerinden olan Şerife Hatice Hatun, Behram Kethüda Camii'nin aydınlatılması için bir takım yardımlarda bulunmuştur. Her yıl caminin kandiline bir kantar zeytinyağının verilmesini ayrıca Ramazan ayı, kandil ve bayram gibi İslamiyet'in önemli günlerinde yakılması için caminin mütevellisine bir kantar zeytinyağının tahsis edilmesini istemiştir.⁵⁴

Hace Kerime Hatun Vakfı: Hace Kerime Hatun'un kimliğine ve vakfının vakfiyesine dair herhangi bir ipucuna rastlanmamıştır. İbn Hatip Mahallesi sakinlerinden olan Hace Kerime Hatun Vakfı'na dair ulaşabildiğimiz tek kaynak olan Zilhicce 1150/Mart 1738 tarihli atama kaydında henüz yeni vefat ettiği belirtilmiştir. O, hayattayken üç yüz kuruş para vakfetmiş, elde edilen nemâ ile de Behram Kethüda Camii'nde günlük iki akçe yevmiye ile amenna'r-rasulü okunmasını; cuma günleri vaiz ile nasih görevlilerinin istihdam edilmesini istemiştir. Vaiz ve nasih görevini Şeyh El-Hac İbrahim Halife'nin getirilmesini şart koşmuştur.⁵⁵

Katırcı Ahmed bin Mustafa Vakfı: Katırcı Ahmed, Tire'nin ilk mahallelerinden olan Cami-i Kebir Mahallesi'nde sakindi. O, Behram Kethüda Camii'nin aydınlatılması, tamiri ve görevlilerinden ziyade camide eğitim verilmesi amacıyla bağışta bulunmuştur. Muharrem 1171/Eylül 1757 tarihli vakfiyesinde vakfettiği zeytin ağaçları ve bunlardan elde edilen gelirlerin sarf edileceği yerler detaylı bir biçimde izah edilmiştir. Behram Kethüda Camii ile ilgili olan kısma bakıldığında öncelikle camide ikinci ezanından sonra Sofizade

⁵⁰ Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, 245.

⁵¹ BOA, EV. d. 23770, 10.

⁵² BOA, C. MF., 62/3090; VGMA, HRF. d. 568: 96.

⁵³ BOA, C. MF., 17/804.

⁵⁴ VGMA, d. 480, 127/18.

⁵⁵ VGMA, HRF. d. 1094: 40.

Şeyh Mustafa Efendi'nin ders vermesini istemiştir. Onun vefatından sonra da vakfın mütevellisi, günlük altı sağ akçe maaşla ulemadan birini ders-i ammlık vazifesine atayacaktır.⁵⁶

Yeğen Mehmed Ağa bin Halil Ağa Vakfı: Vakfını tescil ettirdiği dönemde Tire'nin Ahi İmam Mahallesi'nde sakin olan Yeğen Mehmed Ağa, Tire voyvodasıdır.⁵⁷ Ramazan 1200/Haziran 1786 tarihinde kurmuş olduğu vakfında Behram Kethüda Camii'ni de düşünmüştür. Vakfiyesinde caminin aydınlatılması için her yıl Ramazan ayında alınan otuz vukiyye bal mumunun beş vukiyyesinin camiye ve bir kantar zeytinyağının caminin minaresine verilmesini istemiştir. Yeğen Mehmed Ağa ayrıca caminin iç kuyusu yakınlarında taşra mahfelinin altında bulunan musluğa yaz aylarında her gün yetecek miktarda kar eklenmesini ve beş vakit ezan okuyan müezzine günlük beş akçe maaşın ödenmesini vakfının şartı olarak belirtmiştir.⁵⁸

Abalı Mehmed Efendi Vakfı: Muharrem 1218/Nisan 1803 tarihli bir hurufat kaydından Abalı Mehmed Efendi'nin Behram Kethüda Camii'nin havlusunda bir dershane ve öğrencilerin kalması için hücreler inşa ettirip vakfettiği anlaşılmaktadır.⁵⁹

Solakzade Hacı Mustafa Ağa Vakfı: Hekim Çelebi Mahallesi sakinlerinden olan Solakzade Hacı Mustafa Ağa daha çok Behram Kethüda Camii bahçesinde yaptırıp vakfettiği Gureba Hastanesi ile bilinmektedir. Ancak Hacı Mustafa Ağa, Zilkade 1250/Mart 1835 tarihli vakfiyesinde hastanenin yanı sıra camiye de bağışta bulunduğu fark edilmiştir. Çoğu Tire'de olmak üzere Birgi ve Ayasuluğ kazalarının farklı bölgelerinde olmak üzere toplamda 6.249 zeytin ağacı ve 5 incir ağacı vakfetmiştir.

Hacı Mustafa her yıl vakfından elde edilen gelirlerin on altı paya ayrılmasını istemiştir. Bu on altı pay içerisinde Behram Kethüda Camii'nin payını da düşünmüştür. On altıda ikisinin Behram Kethüda Camii imamına, hatibine, müezzine, kayyımına, ferraşına ve devirhânına ayırmıştır. On altıda birinin vakfın nazırı Hacı Velizade Hacı Nimetullah'a ondan sonra evlatlarına, olur da soyu tükenirse hissesinin cami görevlileri arasında paylaştırılmasını istemiştir. On altıda ikisinin de kız yeğeni Emine ve çocuklarına eğer Emine'nin neslinden kimse kalmaz ise yine caminin görevlilerine tahsis etmiştir. Benzer biçimde on altıda bir pay diğer Emine'ye ve çocuklarına, eğer nesli tükenirse caminin tamirine nakledilmesini istemiştir. On altıda bir payı ise Osman'a onun ölümünden sonra da caminin tamirine bırakmıştır. On altıda dördü kardeşi İbrahim ve çocuklarına verilmesini, neslinden kimsenin kalmaması durumunda o dörtlük payın dörtte biri caminin görevlileri arasında paylaştırılmasını da talep etmiştir.⁶⁰

Ayşe bint Mehmed Ağa Vakfı: Ayşe bint Mehmed Ağa, Yeni Cami Mahallesi'nde yaşamıştır. Muharrem 1266/Kasım 1849'da Tire Şer'i Mahkemesi'nde tescil ettirdiği vakfiyesinde çeşitli hayır işlerinin yanında Behram Kethüda Camii'ne de yaptığı bağışlar kayıtlıdır. O her yıl vakfın kazancından caminin aydınlatılması için yirmi kuruş ayırarak camiye finansal destekte bulunmuştur.⁶¹

⁵⁶ VGMA, d. 480, 288-289/40.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Özgür Küpeli, "Tire Voyvodası Yeğen Mehmed Ağa ve Muhallefatı", *Cihannüma*, IV/I (Temmuz 2018), 19-33.

⁵⁸ VGMA, d. 578, 178-179/1.

⁵⁹ VGMA, HRF. d. 539: 175.

⁶⁰ BOA, MŞH. ŞSC. d. 8344, 31-32.

⁶¹ BOA, MŞH. ŞSC. d. 8260, 61/a.

Mustafa Ağa bin Mehmed Vakfı: Behram Kethüda Camii'ne ilave vakıflarda bulunan bir diğer hayırsever Mustafa Ağa bin Mehmed'dir. Vakfiyesini mahkemede onayladığı tarihte yani Cemaziyülahır 1287/Ağustos 1870'de Tire'nin Kalmos Mahallesi'nde yaşamaktaydı. O, her sene beş vukiyye zeytinyağını camiye, beş vukiyye zeytinyağını ise caminin imamına, hatibine, müezzinine ve kayyımına tahsis etmiştir.⁶²

Fatma Saadet Bint Mehmed Eşref Efendi Vakfı: Kadı Mehmed Eşref Efendi'nin kızı olan Fatma Saadet, İstanbul sakinlerinden olmasına rağmen vakfiyesini Şevval 1305/Haziran 1888'de Tire Mahkemesi'nde tescil etmiştir. Vakfettiği yüz adet yüzlük Osmanlı lirasıyla bir zeytin bahçesinin alınmasını vakfının ilk şartı olarak belirtmiştir. Daha sonra ise her yıl bu zeytin bahçesinden elde edilen gelirin üçe ayrılmasını, üçte birinin Behram Kethüda Camii görevlilerine verilmesini, diğer üçte biri caminin tamire ihtiyacı olan kısımlarının onarılmasını ve son olarak kalan üçte biriyle de camide babasının ruhuna mevlit ve Kur'an-ı Kerim okunmasını istemiştir.⁶³

Kebapoğlu Şerif Ağa bin Mehmed Vakfı: Vakfın kurucusu Kebapoğlu Şerif Ağa bin Mehmed, Cemaziyülevvel 1313/Ekim 1895 tarihli vakfiyesinde Tire'nin Hekim Çelebi Mahallesi ahalisinden olduğu kayıtlıdır. O vakfındaki bütün akarları Behram Kethüda Camii aydınlatmasına tahsis etmiştir. Şöyle ki Tire'de Beylitepe altında birbirine yakın birinde 26 diğerinde 4 ağaç olmak üzere iki zeytin bahçesi vakfetmiştir. Vakıf mütevellisinin her yıl bu ağaçlardan elde edilen zeytinyağıyla camiye aldığı pembe renkli ve dört lambalı olan avizenin tamir edilmesini ve geri kalan yağın ise satılıp lambalarda yakılması için gaz yağının alınmasını, eğer lambalardan biri kullanılmaz halde olursa onun yerine yeni bir lamba alınıp avizeye takılarak kullanılmasını istemiştir. Şerif Ağa'nın vakfa dair bir diğer şartı ise mevzu bahis olan avizenin takılıp yakılması ve temizliği gibi işleriyle uğraşan görevliye mütevellinin günlük bir mecdiye maaş vermesidir.⁶⁴

Mustafa Efendi bin Hasan Ali Vakfı: Tire'nin Kalmos Mahallesi ahalisinden Mustafa Efendi, vakıf senedini Zilhicce 1313/Mayıs 1896 tarihinde onaylatmıştır. Çeşitli vakıflara gelir tahsis ettiği gibi Behram Kethüda Camii'ne de bağışta bulunmuştur. Peşrefli yakınlarında etrafı Birgili Mehmed ve Abdi bağları ile yolla çevrili Hacı Beyli isimli bahçedeki 20 zeytin ağacının gelirlerini caminin tamirine ve görevlilerine vakfetmiştir. Ayrıca Halkapınar civarında vakfettiği 54 zeytin ağacı gelirlerinin her yıl beş eşit parçaya bölünmesini ve beşte dördüyle yaz aylarında caminin avlusundaki musluğa kar alınmasını, kalan beşte biriyle musluğun hademesine verilmesini şart koşturmuştur.⁶⁵

Yorgancı Bekirzade Hacı Hüseyin Efendi bin Ebubekir Vakfı: Hacı Hüseyin Efendi'nin, Behram Kethüda Camii'nin yanı sıra Tire'nin farklı bölgelerinde bulunan başka vakıflara da finansal destekte bulunduğu, Cemaziyülevvel 1317/Eylül 1899 tarihli vakfiyesinde belirtilmiştir. Burada yalnızca Behram Kethüda Camii ile ilgili olan kısımlarına yer verilecektir. Camiye gelen cemaatin soğuk su ihtiyacını karşılamak amacıyla caminin şadırvanına bir musluk yaptırarak vakfetmiştir. Vakfettiği zeytin ağaçlarından ise her yıl şart koştuğu yerlere tahsis edildikten sonra kalan meblağın dört eşit parçaya bölünmesini vakfiyesinde belirtmiştir. Dörtte biri caminin şadırvanında inşa ettirdiği musluğa yaz aylarında her gün birer

⁶² BOA, MŞH. ŞSC. d. 8283, 182/b.

⁶³ VGMA, d. 2988, 43-44.

⁶⁴ VGMA, d. 2988, 33.

⁶⁵ VGMA, d. 2990, 119.

denk kar alınmasına, dörtte biri caminin görevlileri arasında eşit bir halde dağıtılmasına, dörtte biri Behram Kethüda Camii, Cami-i Kebir, Mehmed Bey Camii ve Yeniceköy'deki Mehmed Bey Camii'nin tamirine ve dörtte biri ise bu camilerin aydınlatılmasına sarf edilmiştir.⁶⁶

Hatice Hatun bint Kamer Hacı Mustafa Vakfı: Paşa Mahallesi sakinlerinden olan Hatice Hatun, kurmuş olduğu mütevazı vakfında Odun Pazarı Camii'nin yanında Behram Kethüda Camii'ne de yer vermiştir. Şevval 1318/Ocak 1901 tarihli vakfiyesinden yarım dönüm üzerine dikili on iki zeytin ağacı vakfetmiştir. Vakıftan her yıl Behram Kethüda Camii'nin aydınlatılması için bir kıyye bal mumu tahsis etmiştir.⁶⁷

Gülcüzade Hüseyin Kâmil Efendi bin Mehmed Efendi Vakfı: Zilkade 1318/Şubat 1901 tarihine ait vakfın vakfiyesi Tire Kazası'na ait mahkeme kayıtları arasındadır. Gülcüzadelerden olan Hüseyin Kamil Efendi Tire'nin Cami-i Kebir Mahallesi'nde yaşamaktaydı. Kazanın farklı bölgelerinde ve altı bahçede olmak üzere toplamda 392 zeytin ağacı, kurmuş olduğu vakfın gelirleridir. Her yıl bu ağaçlardan elde edilen gelirin on bir eşit paya bölünmesi; bu on bir payın birinin Behram Kethüda Camii'nin aydınlatılmasına ve görevli kadrosuna verilmesi vakfın şartları arasındadır.⁶⁸

Hundioğlu Ali bin Hüseyin Vakfı: Tire'nin Sofiköy Mahallesi'nde yaşayan Hundioğlu Ali bin Hüseyin'in kurmuş olduğu vakfın vakfiyesi Zilhicce 1327/Aralık 1909 tarihlidir. Çiniyeri yakınlarında Hüseyin Zeytinliği, Balıkçı Hüseyin Zeytinliği, Dikicioğlu Abdullah Bağı ve yol ile çevrili olan on dört zeytin ağacından müteşekkil bir zeytin bahçesi vakfın akarlarıdır. Tevliyet görevini hayatta olduğu müddetçe kendi üzerine alan Hüseyin, her yıl zeytin ağaçlarından elde edilen kârla zeytin bahçesinin masraflarının ve şer'i vergilerinin karşılanmasını, sonra da geriye her ne kaldıysa Behram Kethüda Camii'ndeki imam, hatip ve müezzin gibi görevlilere tahsis edilmesini talep etmiştir.⁶⁹

Adanalızade Hafız Ahmed Efendi bin İsmail Vakfı: Cemaziyülahır 1329/Mayıs 1911'de tescil edilen vakfiyeden vakfın kurucusu Hafız Ahmed Efendi'nin Sine Mahallesi'nde yaşadığı öğrenilmiştir. O vakfının gelirleriyle her yıl bir kıyye bal mumunun alınıp Behram Kethüda Camii'ne verilmesini şart koşturmuştur.⁷⁰

Diğer Vakıfları: Şaban 1171/Mayıs 1758'de Yenişehir'de bulunan ve kurucusu Aydınoğulları Beyliğinden olan Hafsa Hatun Vakfı'ndan yevmi altmış akçe Behram Kethüda Camii'nde müderris olanlara verilmiştir.⁷¹ Yine benzer bir biçimde Behram Kethüda Camii'nden önce tesis edilen Yahşi Bey Vakfı'ndan Behram Kethüda Camii'nde nasih ve vaiz olanlara günlük altı akçe ayrılmıştır.⁷² 1144/1731'de Solak Hacı Mustafa bin İsa kurduğu vakıfta Behram Kethüda Camii'ni de düşünmüştür. Bağışladığı Yahudihanesinden elde edilen kiranın yarısı camide haftanın beş günü öğle vakti vaiz ve nasihat edenlere sarf edilmiştir.⁷³ Şevval

⁶⁶ BOA, MŞH. ŞSC. d. 8268, 78-80.

⁶⁷ VGMA, d. 2988, 30.

⁶⁸ BOA, MŞH. ŞSC. d. 8296, 50-51.

⁶⁹ BOA, MŞH. ŞSC. d. 8330, 53/171.

⁷⁰ BOA, MŞH. ŞSC. d. 8305, 79.

⁷¹ BOA, C. MF., 62/3090.

⁷² VGMA, HRF. d. 568: 96.

⁷³ Ertekin, *Behram Kethüda Tire Yeni Camii Vakıfları, Vakfiyesi ve Haziresi*, 3.

1211/Mart 1797'de camide vaiz ve nasih olanların günlük yirmi beş akçe maaşları Tire İhtisap Mukataasından karşılanmıştır.⁷⁴

Yukarıda açıkladığımız ilave vakıfları XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren kurulmaya başlanılmıştır. Behram Kethüda Camii ise XVI. yüzyılın ortalarında inşa edildiği ve gelirlerinin az olduğu çalışmanın önceki kısımlarında belirtilmiştir. Buradan hareketle XVIII. yüzyıla gelindiğinde vakfın gelirlerinin masraflarını karşılamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Şerife Hatun, Hacı Kerime, Yeğen Mehmed Ağa, Ayşe, Mustafa Ağa, Kebapoğlu Şerif Ağa, Yorgancı Bekirzade, Hatice Hatun, Gülcüzade Hüseyin Kamil ve Adanalı Hafız Ahmed caminin aydınlatılması için bağışlarda bulunmuşlardır. Hacı Kerime, Yeğen Mehmed Ağa, Solakzade Hacı Mustafa Ağa, Mustafa Ağa, Fatma Saadet, Mustafa Efendi, Yorgancı Bekirzade Hacı Hüseyin, Gülcüzade Hüseyin Kamil Efendi ve Hundioğlu Ali, cami görevlilerinin maaşlarına katkıda bulunmuşlardır. Camiden önce tesis edilen Yahşi Bey Vakfı'ndan da görevli maaşları için pay ayrılmıştır. Katırcı Ahmed, Abalı Mehmed Efendi ve Behram Kethüda Vakfı'ndan önce kurulan Hafsa Hatun Vakfı, camide eğitim verilmesi için finansal destekte bulunmuştur. Abalı Mehmed, dersane ve öğrencilerin kalması için hücre inşa ettirirken, Katırcı Ahmed ile Hafsa Hatun vakıfları eğitimcilerin maaşlarını karşılamayı tercih etmişlerdir. Caminin onarımı için de Fatma Saadet ve Mustafa Efendi bağışta bulunmuştur. Yeğen Mehmed Ağa, Mustafa Efendi ile Yorgancı Bekirzade Hacı Hüseyin Efendi camiye gelenlerin su ihtiyacını gidermek amacıyla kurdukları vakıflarda Behram Kethüda Camii'ne de yer vermişlerdir. Solakzade Hacı Mustafa da caminin avlusunda bir hastane inşa ettirmiştir. Bu vakıfların bağışta buldukları alanlara bakıldığında öncelikle caminin aydınlatılmasının ve daha sonra görevli maaşlarının çoğunlukta olduğu fark edilmektedir. Bu noktada Behram Kethüda Vakfı'nın en fazla bu iki alandaki masrafları karşılamada zorlandığı düşünülebilir.

Şerife Hatice, Hacı Kerime, Abalı Mehmed, Mustafa Ağa, Fatma Saadet, Kebapoğlu Şerif Ağa ve Hundioğlu Ali'nin kurdukları vakıflarda sadece Behram Kethüda Camii'ye bağışta bulunurken, Katırcı Ahmed, Yeğen Mehmed Ağa, Solakzade Hacı Mustafa, Ayşe, Mustafa Efendi, Yorgancı Bekirzade Hüseyin, Hatice Hatun, Gülcüzade Hüseyin Kamil, Adanalı Hafız Ahmed ise vakıflarında Behram Kethüda Camii'nin yanı sıra başka hayır işlerinde de bulunmuşlardır. Behram Kethüda Camii için kurulan müstakil vakıflar, gelirleri bakımından mütevazı vakıflardır. Bunlar arasında Solakzade Hacı Mustafa Vakfı akarları bakımından diğer vakıflara oranla daha zengindir. Vâkıflar hakkında belirtilmek istenilen bir diğer husus onların Tire'nin farklı mahallelerinde yaşıyor olmalarıdır. Bunlar arasında yalnızca Ayşe, caminin yer aldığı mahallede yaşamaktaydı. Vâkıfların farklı mahallelerde yaşamaları, caminin o tarihlerde Tire genelinde önemli bir camii olduğu fikrini vermektedir.

SONUÇ

Halhallı Behram Paşa, 1554'de Kanuni Sulatan Süleyman döneminde Aydın Sancak Beyliği yapmıştır. II. Selim ve III. Murad dönemlerinde nüfuzu artmış devletin farklı bölgelerinde valilik görevinde bulunmuş, valilik yaptığı yerlerde vakıflar kurarak bölgenin imarına katkı sağlamıştır. Bu makalede Tire'de inşa ettirdiği caminin vakfı ve zaman içerisinde hasıl olan ihtiyaçları doğrultusunda hayırsever insanlar tarafından kurulan katkı vakıfları tespit edilmiştir. Behram Kethüda Camii, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Tire Yukarı Çarşı'da günümüz Kurtuluş Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Caminin şadırvanı kurşunla örtülü olup,

⁷⁴ BOA, C. MF., 17/804.

avlusunda bir medrese, bir gureba hastanesi ve yaz aylarında soğuk su akıtan bir sebili vardı. Binası 1665, 1830 ve 1887’de olmak üzere üç defa tamir edilmiştir. Vakfiyesi günümüze ulaşmamasına rağmen, muhasebe kayıtları ve şer’iye sicilleri vasıtasıyla vakfın akarları tespit edilmiştir. Bunlar, Bayındır, Tire, Çiniyeri gibi bölgelerde bulunan zeytin ağaçları ve caminin yakınlarında bulunan dükkânlardır. İcareteyn usulü ile işletilen dükkânlardan elde edilen gelir, zeytinyağından elde edilenden daha azdır.

Masraflarının büyük çoğunluğu aydınlatma ve görevlilerin maaşları olmakla beraber soğuk su ihtiyacı ve caminin onarılması gibi giderlerinin de olduğu görülmüştür. Bu giderlerin vakfa külfet olması üzerine kaza ahali tarafından on dokuz katkı vakfı kurulmuştur. Yahşi Bey Vakfı ve Hafsa Hatun Vakfı gibi Behram Kethüda Camii’nden önce kurulan vakıflardan da finansal yardım alınmıştır. İlave vakıflarının çoğunun aydınlatmaya dair olmasının yanında camide müderrislik, ders-i ammlık, müezzinlik ve vaizlik gibi yeni görevler de ihdas edilmiş, caminin soğuk su ihtiyacı karşılanmıştır. Farklı tarihlerde gerçekleşen caminin onarım faaliyetleri de bu vâkıflar tarafından finanse edilmiştir. Behram Kethüda Camii’ne finansal destekte bulunan vakıflara bakıldığında Behram Kethüda Vakfı’nın XVIII. yüzyıldan itibaren caminin masraflarını karşılamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu ilave vakıfların katkılarıyla hizmetinde bir kesintiye uğramadan caminin günümüze ulaşması, Tire’deki Osmanlı somut mirasını muhafazası bakımından büyük bir öneme sahiptir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakem
Etik Beyanı	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. * Bu makale; herhangi bir lisans üstü çalışmadan üretilmemiştir. * Bu makale, sempozyum veya kongre gibi herhangi bir zeminde, özet veya tam metin olarak sunulmamış, özgün bir araştırma makalesidir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İntihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Declaration of Contribution Rate of Researchers	This study has one author.
Peer-Review	Double Blind Referee
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies utilized are indicated in the bibliography. * This article is not derived from any postgraduate study. * This article is an original research article that has not been presented as an abstract or full text in any ground such as symposium or congress.
Plagiarism Checks	Done – İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Cevdet Evkaf (C. EV).
No. 473, Gömlek No. 23943.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=22312402&Hash=13BBD5BB9CAA0EBEE4BCFADC248CC87B24C935F30705E76E00561A23E2F24355&A=2&Mi=0>
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Cevdet Maarif (C. MF).
No. 62, Gömlek No. 3090.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=22508986&Hash=3F627CA9A51D2EBFE9B9120D3303FF0FC976504A528001FE4F49089B07A68D16&A=2&Mi=0>
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Cevdet Maarif (C. MF).
No. 93, Gömlek No. 4604.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=22510501&Hash=0672BF165500D1DFB1F131457B52C539FD5838882DC4E7AC23725EB6CC839ED4&A=2&Mi=0>
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Cevdet Maarif (C. MF).
No. 7, Gömlek No. 317.-.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=22506212&Hash=69DCFEA1862B544C9CC014FF89DA48502A7914F43B500CFAAD0284F2D8C9DDA0&A=2&Mi=0>
- BOA. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Divanı Hümayun Mühimme Defteri (A. (DVNSMHM. d). 1.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=30730681&Hash=B8A000550DD7E7546DE211D82D9F4EFCE85E905650BFC4AE8D3BA7DA5F24E278&A=2&Mi=0>
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Evkaf Defteri (EV. d). 10851.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=21500175&Hash=F71A334C0036E0BBA383B3A59D2987FB1D1398DF8C7AD47BBFD4FE92C84EB7BE&A=2&Mi=0>
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Evkaf Defter (EV. d). 14075.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=21503399&Hash=DF223032642F6FB99F085EA94590957A2E41D44D4A3DC3969BB67E7901BF8CF1&A=2&Mi=0>
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Evkaf Defter (EV. d). 23770.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=21513094&Hash=F0548A0C0AD91E9BCAF86D35862B7E2BE588E5C531B984721153A8BF6B523415&A=2&Mi=0>
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Meşihat Arşivi Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH.ŞSC.d). 8260.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23384297&Hash=E10C5F1121138BA78CC889E720D874409E4CFA124D9AEEF5DEFF0D67D731896B&A=2&Mi=0>
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Meşihat Arşivi Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH.ŞSC.d). 8268.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23384300&Hash=96BC4445FF4D862B6D12ABDEF56FF923A7E32337C03301107A52FEFFB290B057&A=2&Mi=0>

BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Meşihat Arşivi Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH.ŞSC.d). 8282.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23384319&Hash=85A296C4AE1E8FB46864D21CE0AF1213AFF0B04EA563F8577A0C2720F4F346F6&A=2&Mi=0>

BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Meşihat Arşivi Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH.ŞSC.d). 8283.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23384320&Hash=2EB7059E559565F952270B0FEEC2AA855A704169E46B410E46ABDD7D8A2088F7&A=2&Mi=0>

BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Meşihat Arşivi Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH.ŞSC.d). 8296.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23384333&Hash=FA72CAA79BF75AEE255018920E4025454343E24F4E59DE9A0926CA282579DC38&A=2&Mi=0>

BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Meşihat Arşivi Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH.ŞSC.d). 8305.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23384342&Hash=772CD6C6E43DF666933FDED096D01AD8F61E4D3BCFEA1F8B7F4C9491F8BFA3D6&A=2&Mi=0>

BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Meşihat Arşivi Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH.ŞSC.d). 8330.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23384367&Hash=4A57FE26ED712A84300132DD802D5810F7B195487590C17F34E81EBE616A78CC&A=2&Mi=0>

BOA, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Meşihat Arşivi Şer'iyye Sicil Defteri (MŞH.ŞSC.d). 8344.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23384381&Hash=7381EDB57B5B234856F713ECF94653742EBEF24540D51BC156231CDF488E3A51&A=2&Mi=0>

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter (d). 480.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter (d). 578.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter (d). 2988.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter (d). 2990.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 539.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 541.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 568.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 1075.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 1093.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 1094.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 1100.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 1138.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 1144.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Hurufat Defterleri (HRF.d). 1158.

2. Araştırma Eserler

- Akgündüz, Ahmet. "İcareteyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXI/389-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Altun, Ara. "Behram Paşa Camii". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. V/356-357. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Armağan, A. Munis. *Devlet Arşivlerinde Tire*. İstanbul: Bilkar Bilge Karınca Matbaa, 2003.
- Başaran, Mehmet. "Tire'de Bulunan Camiler, Temettuat Defterlerine Göre Görevliler ve Mal Varlıkları". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* III/VIII (1998), 359-383.
- Erdoğan, Meryem Koçan. "XVI. Yüzyılda Halep'te Bir Osmanlı Vakfı: Behram Paşa Külliyesi". *Türk Kültürü İnceleme Dergisi* XXII (2010), 1-26.
- Erdoğan, M. Akif. *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri (Metin ve İnceleme)*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. Haz. Seyit Ali Kahraman. II. Bs. IX/II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. III. Bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Gelibolulu Mustafa Ali. *Künhü'l-Ahbar'nda II.Selim, III.Murad ve III.Mehmed Devirleri*. Haz. Faris Çerçi. Kayseri: II. Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- Köç, Ahmet. "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıfın Hayırseverliği: Ümera ve Ulema Vakıfları Üzerine Bazı Düşünceler". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XIX/XXXV (Temmuz 2016), 303-322.
- Küpeli, Özgür. "Tire Voyvodası Yeğen Mehmed Ağa ve Muhallefatı". *Cihannüma* IV/I (Temmuz 2018), 19-33.
- M. Necip. "Tire Asar-ı Hayriyesinden Yeni Cami ve Behram Kethüda". *Yeşil Tire* VI (1931), 6-8.
- Mehmed Süreyya. *Sicil-i Osmaniye*. Haz. Nuri Akbayar. II. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmed Süreyya. *Sicil-i Osmaniye*. Haz. Nuri Akbayar. V. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mete, Zekai. "Tire". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XXXI 195-197. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Önkal, Hakkı. vd. "Tire Minarelerinin Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi Minareleri Arasındaki Yeri". *Türk Kültüründe Tire II*. Ed. Mehmet Şeker vd. 245-259. İzmir: Birleşik Matbaa, 2008.
- Pullukcuoğlu Yapucu, Olcay. "Bir Ticaret Merkezi Olarak Tire". *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 12-13 Mart 2015*. Ed. Mehmet Akif Erdoğan, vd., II: 209-218. İstanbul: Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.
- Ülker, Necmi. "Tire Kitabeleri ve Türk Tarihindeki Yeri". *Türk Kültüründe Tire II*. Ed. Mehmet Şeker vd., 97-112. İzmir: Birleşik Matbaa, 2008.
- Yılmazçelik, İbrahim. "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Eyalet Valileri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. X/I (2000): 233-287.
- Kürkçüoğlu, Cihat. vd., *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları*. Şanlıurfa Belediyesi Başkanlığı Kültür ve sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları: Şanlıurfa, 2011.